

TURIZEM V ETNOLOŠKEM KONSERVATORSTVU

V prispevku avtorica na nekaterih konkretnih primerih predstavlja vlogo kulturnega spomenika v turistični ponudbi, pri čemer opozarja na zakonodajno problematiko dveh različnih ministrskih kabinetov. Avtorica ugotavlja nekatere pomanj-

kljivosti ter hkrati poudarja njuno nujno povezavo in sodelovanje za dokončno uspešno predstavitev in trženje dragocene kulturne dediščine.

Slovenska etnologija je posegala na področje turizma že v šestdesetih in sedemdesetih letih tega stoletja s prispevki dr. Borisa Kuharja, Jerneja Šušteršiča, Anke Novak in, največ, dr. Janeza Bogataja. Na temo turističnih kmetij, obravnavanih z etnološkega vidika, so bile na oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani do srede devetdesetih let izdelane le tri diplomske naloge in do danes nekoliko več seminarjskih nalog. S turizmom na podeželju se pretežno ukvarjajo agronomi, gostinci in ekonomisti, na navedenih strokah pa temelji tudi najnovejši Pravilnik o minimalnih tehničnih pogojih, dodatek zakona o gostinstvu (UL RS št. 1/95), ki ga želim tokrat vzeti pod drobnogled.

S kulturno dediščino v turizmu, obravnavano z etnološkega vidika, se sistematično ukvarjam že vrsto let. Tako kot v devetdesetih, tudi ob dandanašnjem vsakodnevnem srečevanju s podeželjem in vedno bolj s turizmom, čarobno besedo in "rešilno bilko" številnih kmetov, ugotavljam, da so možnosti, ki jih nudi etnološka veda, še vedno premalo izkoriščene. Tokrat imam v mislih področje etnološkega konservatorstva, natančneje tiste kulturne spomenike, ki po obnovi "in situ" izgubijo svojo primarno funkcijo in s

prilagojeno namembnostjo poskušajo služiti sodobnosti, na primer, postati turistična kmetija oziroma kmetija odprtih vrat ali vinotoč. Pri tem naleti lastnik na številne težave, povezane z zakoni s področja konzervatorstva in turizma. Stavba, ki ima strokovno ovrednoten značaj kulturnega spomenika, je varovana z zakonom o varstvu kulturne dediščine (UL RS št. 7/1999), kulturni spomenik pa je uradno razglašen z občinskim odlokom. Ob prenovi s turistično vsebino in ob oblikovanju projekta prenove pa mora povsem zadostiti Pravilniku o minimalnih tehničnih pogojih, ki se nanašajo na poslovne prostore, opremo in naprave, ter o pogojih glede minimalnih storitev v posameznih vrstah gostinskih obratov, pri sobodajalcih in na kmetijah (UL RS št. 23/1996), v nadaljevanju Pravilnik o minimalnih tehničnih pogojih. Tu so seveda še mnogi drugi zadržki ob pridobivanju uporabnega dovoljenja: zdravstveni, požarni in drugi tehnični pogoji. Lastnik je vsekakor dvakrat kaznovan. Praksa doslej kaže, da mora "popuščati" etnološka konservatorska stroka, če želi, da spomenik vendarle dobi funkcijo, v nekaterih primerih zamižijo tudi zdravstvene inšpekcije, vendar je to slaba, subjektivna in predvsem nezakonita tolažba. Sedovška domačija v Strtenici št. 21 v občini Šmarje pri Jelšah predstavlja svojevrsten fenomen reševanja bogate arhitekturne dediščine v sodobnosti. Leta 1998 z občinskim odlokom občine Šmarje pri Jelšah razglašen kulturni spomenik (UL RS št. 58/1998) je predlagan za kulturni spomenik državnega pomena. Zapuščena domačija je ob konservatorskem odkritju leta 1996 kazala bolj klavirno podobo. Zaenkrat tudi ni upanja na ponovno vzpostavitev primarne kmetijske dejavnosti, saj so jo podedovali daljni sorodniki z lastno, dovolj veliko kmetijo, čeprav te misli ne gre povsem zavreči. Izziv torej, kako po konservatorskih načelih obnoviti ter v sozvočju muzejske predstavitve oblikovati turistično ponudbo z razpoznavnostjo domačije velikega kmeta in obrtnika 19. stoletja.

Sedovška domačija leži na zahodnem robu Zibiške doline. Sedem stavb je nanizanih ob južnem vnožju vrha Sedovec, v istoimenskem zaselku

razloženega naselja Strtenica. Do leta 1992 je tu prebivala poslednja stanovalka Jera Rodež, ki je sedaj na preužitku pri dedičih Mužerlinovih v Brezju. Makadamska pot, ki vodi do domačije, se odcepi od križišča poti za Šmarje pri Jelšah, Sv. Štefan in Zibiko. Sodeč po pisnih virih¹ je mimo domačije v 19. stol. vodila glavna trgovska pot iz Šmarja pri Jelšah v Zibiško dolino. To potrjujejo tudi stavbe ob poti, ki se vsebinsko navezujejo na funkcijo trgovanja in tudi potreb na kmetiji. V širšem časovnem razponu 19. stol. z znanimi datacijami je bilo postavljenih sedem stavb v smeri sever-jug:

- kovačija (1826),
- gostilna (dvoje datacij 1855, 1866),
- hiša (datacija ni znana, vris v franciscejskem katastru z reambulacijo 1840),
- kapelica (1846),
- hlev s pokritim vodnjakom (1877),
- manjši hlev s prizidanimi svinjaki (datacija ni znana, vris v franciscejskem katastru z reambulacijo 1840),
- gospodarsko poslopje (1828, 1831).

Ohranjeno je tudi stavbišče nekdanje zidanice v vinogradu na vzhodnem pobočju domačije.

Domačija je v celoti ohranjena z vsem pripadajočim zemljiščem, torej gre za domačijo oziroma kmetijo v celku, ki je od leta 1879, o čemer priča seznam parcel v franciscejskem katastru, do danes ostala nespremenjena. Odlikujejo jo številni detajli: kamniti portalni z vklesanimi letnicami in inicialkami, kamnite okenske obrobe (peščenjak so lomili v lastnem kamnolomu za kovačijo na vzhodnem pobočju Sedovca), bogato členjena fasada s sončno uro na gostilni, v celoti ohranjena hiša s črno kuhinjo in opremo ipd. Prvotno slamnato kritino je od začetka 20. stoletja do danes postopoma zamenjala cementna ali opečna. Sedovska domačija se je vedno dedovala po ženski liniji. Kot kažejo inicialke na portalih, je tod najprej gospodaril Pilkov rod, kot smo lahko razbrali iz matičnih knjig, pa moških potomcev ni bilo, tako da je domačija prešla v roke Novakovih, nato Rodeževih in, kot že rečeno, leta 1988 Mužerlinovih. Sedovski domačiji je očitno namenjena drugačna, nekmetijska usoda. Konservatorski program predvideva obnovo skladno z muzejsko, galerijsko in turistično ponudbo z možnostjo organiziranja nekaterih prireditvev, pri čemer bi nujno morali pritegniti k sodelovanju druge službe, saj menim, da je zalogaj celovite ponudbe (kolikor jo pač želimo bogatiti) na domačiji za eno družino prevelik. Sicer bo čas prinesel marsikatero novo odločitev.

Leta 1998 je Območna enota JZVKD Celje v sklopu kulturnovarstvenih akcij s sofinanciranjem Ministrstva za kulturo in občine Šmarje pri Jelšah pričela obnavljati posamezne objekte; najprej kovačije, nato gospodarskega poslopja z novo namembnostjo – vinotočem. Omeniti moram, da imajo Mužerlinovi v Brezju zidanico (prav tako razglašen kulturni spomenik) z vinogradi in lastnim stekleničenjem, odtod ideja in želja lastnika po ureditvi vinske kleti in dodatni kulinarčni ponudbi. Ker je najstrožje varovano ožje domačijsko jedro z vplivnim območjem vseh pripadajočih parcel, je bila zadrega, kako oblikovati turistično ponudbo, ne da bi pri tem s posegi

preoblikovali spomenik, toliko večja. Arhitekt je konservatorski jezik prevedel v projektno zasnovano ureditve vinotoča, pri čemer je moral upoštevati Pravilnik o minimalnih tehničnih pogojih. Tlorisna zasnova je ostala nespremenjena: v nekdanji kašči bo urejen prostor za pripravo hrane, v podu in prešnici pa za goste. Gospodarsko poslopje ima v desnem delu pripojen dvojni kozolec, ki bo omogočal ureditev prostora za goste na prostem. Urediti je bilo treba vodovodno in električno napeljavo s priključki, strop prilagoditi višini 2,40 m, ustrezno tlakovati pohodno površino (peščenjak), urediti sanitarije skladno s 33. členom navedenega Pravilnika, pri vsem tem pa dobrohotno sprejeti navodilo 65. člena, ki določa, da morajo biti "zunanja ureditev, prostori in oprema kmetije prilagojeni krajevnim arhitekturnim značilnostim in avtentični okolju."²

Vse to in še več bogato razkazujejo številni etnološki kulturni spomeniki: npr. Cejkova domačija v Gočah (OE Gorica), kjer se prav tako predvideva ureditev vinotoča, Miklavževa hiša v Mislinji (OE Maribor), ki je obnovljena za potrebe kmetije odprtih vrat, Markežičeva hiša v Pregari (OE Piran), ki ji je namenjena funkcija osmice, in še veliko podobnih primerov.

Cejkova domačija v Gočah (OE Gorica) zaradi značilne vipavske tlorisne zasnove v prvotni obliki črke L in z zaprtim dvoriščem v vsem omogoča obratovanje vinotoča, zlasti prostorsko, vendar brez težav tudi tu ni šlo. Danes obnovljen kulturni spomenik je "model tipične goške domačije iz 19. stol., kjer so predstavljeni naslednji prostori. Bivalni del: kuhinja z ognjiščem, veža, musož, soba ter gospodarski del: klet, faladur, klenica, vodnjak, dvorišče."³ Predstavlja torej združitev tistega, kar na podeželju ekonomisti najbolj želijo tržiti: arhitekturo, številne kamnoseške detajle, ponudbo, notranjo opremo in tudi "domačo izbo", kot pravi 71. člen omenjenega Pravilnika.

Miklavževa domačija v Mislinji na Pohorju predstavlja samotno gručasto kmetijo z ohranjeno leseno vrhletno hišo iz leta 1843. Čeprav so ostale domačijske stavbe mlajšega izvora, pa avtentičnosti lokacije in podobe stare hiše ne motijo. Na severni strani jo zapira gozd, na zahodni strani jo slikovito dopolnjuje sadovnjak s čebelnjakom, na vzhodni strani pa ograjen cvetlični vrt. Eno izmed posebnosti sicer lesene konstrukcije je mogočno, kamnito dvoravno stopnišče. Dragocena je tudi ohranjenost opreme (kosi pohištva) in številnih drobnih detajlov, kot je npr. stensko okrasje (slike, fotografije, drobni uporabni predmeti), tako da Miklavževa hiša predstavlja idealno združitev nepremične in premične dediščine z nadgradnjo v turistični ponudbi. Hiša naj bi v prihodnje služila dejavnosti kmetije odprtih vrat oziroma izletniške kmetije. Temu ustrezno so opremili kuhinjo in uredili sanitarije. Velika in mala hiša ter štiblc so namenjeni gostom in opremljeni z novim pohištvo, izdelanim po

1 Franciscejski kataster 1825, reambulirano 1840, pisni del 1879.
2 UL RS št. 23/1996, 1850.

3 A. ŠČUKOVIČ, V. Goče, Po poteh ljudskega stavbarstva Slovenije, 1994, 32.

ohranjenih starih vzorcih. Dokler bo kmetija sprejemala do petdeset gostov (več bi bilo nesmiselno), bo lahko obratovala brez večjih težav. Sicer počakajmo, da prvi kulturni spomenik dobi obratovalno dovoljenje. Problem javnih prostorov oziroma kulturnih spomenikov je tudi ureditev parkirišč in označevanje, ki mora biti usklajeno s Pravilnikom o označevanju kulturnih spomenikov iz leta 1981 (v pripravi nov pravilnik) in skladno s 4. členom Pravilnika o minimalnih tehničnih pogojih. Tu je seveda še problematika varnostnih ukrepov (snegolovi, žlebovi, pohodne površine ipd.) in še bi lahko naštevali. Zahtevnejši so tisti kulturni spomeniki, ki lahko sprejmejo več kot petdeset gostov, saj morajo v tem primeru upoštevati še 25., 26., 27. in 29. člen omenjenega pravilnika, ki natančneje opredeljujejo tako imenovane poslovne prostore za pripravo in strežbo jedi in pijač.

Glede na to, da je Pravilnik o minimalnih tehničnih pogojih podpisal minister za gospodarske dejavnosti v soglasju z ministrom za okolje in prostor in z ministrom za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, sem mnenja, da bi ga moral podpisati tudi minister za kulturo. Tudi sicer je sodelovanje na ravni ministrstev različnih usmeritev nezadostno, npr. med kmetijskim in kulturnim v projektu vinskih cest.

Omenjeni pravilnik bi se moral dopolniti s posebnim členom (še bolje bi problematiko uredili kar s posebnim pravilnikom), ki bi obravnaval oblikovanje turistične dejavnosti na ravni kulturnih spomenikov. Le-ti so najprej predmet obravnave kulturnega ministrstva oziroma posredno Javnega zavoda RS za kulturno dediščino, za obnovo pa so odgovorni pooblaščenici konservatorji, ki so strokovno usposobljeni za način varovanja spomenika. Morda bi z drugačnim vrstnim redom, s podrejanjem gostinske zakonodaje Zakonu o varstvu kulturne dediščine, manj kompromisno, predvsem pa bolj življenjsko rešili prenekateri etnološki spomenik.

Prepričana sem, da želimo oblikovati sožitje dragega kulturnega spomenika in drugačnega načina življenja ter oblikovati in doživeti novo, predvsem dragoceno turistično izkušnjo.

Literatura in viri:

- HOHNEC, Tanja 1999: Obnova Sedovške domačije. Strtenica 21 (konservatorski program), ZVNKD Celje.
 MEDVED, Lilijana 1990: Konservatorski program Mislinja 289, p.d. Miklavž, ZVNKD Maribor.
 PRAVILNIK o minimalnih tehničnih pogojih, UL RS št. 23/1996

